

بررسی وضعیت توسعه‌ای استان اردبیل و عدم تعادل‌های درون منطقه‌ای

سخنرانان:

دکتر داود شایقی (رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل)

غلامرضا خوش‌نژاد (سرپرست معاونت برنامه‌ریزی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل)

دبیر جلسه:

دکتر حسین نوری‌نیا

(مدیر گروه توسعه منطقه‌ای موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی)

۱۴۰۱/۰۶/۱۹

مطالب مندرج در این گزارش منحصرآ گفته‌های سخنرانان است و به هیچ‌وجه منعکس‌کننده نظر موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی نیست.

نکات اصلی

- استان اردبیل حدود ۱ میلیون و ۲۸۰ هزار نفر جمعیت دارد و ترکیب قومی آن عمدتاً شامل آذری ها، تالشی ها و تات ها می شود.
- دو نمونه کشت و صنعت مغان و پارس با توجه به ویژگی هایی که دارند، این استان را به یکی از قطب های کشاورزی و دامپروری تبدیل کرده اند.
- با توجه به اینکه استان حدود ۱،۱ درصد مساحت و حدود ۱،۶ درصد جمعیت کشور را دارد، با این حال حدود ۴ درصد از تولید بخش کشاورزی کشور را در اختیار دارد.
- استان اردبیل در شاخص های توسعه انسانی مانند سرانه امید به زندگی، دسترسی به آموزش و درآمد سرانه ناخالص ملی، جایگاه بالایی در کشور ندارد.
- نرخ مشارکت اقتصادی در استان ۴۴،۷ درصد، سهم اشتغال در بخش کشاورزی ۲۷،۵ درصد، سهم اشتغال در بخش صنعت ۲۵،۸ و در بخش خدمات ۴۶،۷ درصد است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۶۵ هزار نفر بیکار در استان سرشماری شده اند و نرخ بیکاری در آمار این سال تقریباً ۱۵،۲ درصد بود.
- سرانه درآمد ناخالص استان، حدوداً ۶۸ درصد کشور است و از این نظر اردبیل رتبه پایینی در کل کشور دارد.
- بر اساس سند آمایش، نقشی که برای استان اردبیل در تقسیم کار ملی تعیین و ابلاغ شده در بخش کشاورزی چنین است که استان قطب کشاورزی هوشمند شود و نقش کلیدی در تولید محصولات کشاورزی راهبردی با اولویت گندم، جو و دانه های روغنی بازی کند.
- استان اردبیل در بحث گردشگری کشور، جزء محور شمالی است که از شرقی ترین نقطه کشور شروع شده و به غربی ترین نقطه کشور که آذربایجان است می پیوندد. اردبیل در این گستره جز مهم ترین استان هاست و از لحاظ جاذبه های گردشگری طبیعی، تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی جزء قطب های گردشگری کشور است.
- سیر تحولات جمعیتی در طول تاریخ اردبیل همواره با رشد مثبتی همراه بوده، اما این روند رشد جمعیت به پیروی از الگوی کشوری، روندی رو به کاهش داشته است که به بحث مهاجرت و بحث باروری پایین برمی گردد.
- از نظر شاخص توسعه انسانی، بر اساس آخرین آمار مرکز آمار ایران، استان اردبیل در رتبه بیستم واقع شده است. همچنین شاخص توسعه انسانی با میانگین کشوری چندان تفاوتی ندارد و به صورت کلی روندی مانند روند کلی کشور را طی کرده است.
- در بحث صادرات و واردات، استان اردبیل دارای دو گمرک فعال است که استان اردبیل را با جمهوری آذربایجان و از آنجا با کشورهای منطقه قفقاز و روسیه مرتبط کرده است.
- از جمله چالش های فراروی استان، بحث پهنه بندی مخاطرات طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که نشان دهنده مشکل برنامه ریزی به صورت تاریخی در کشور است.

نشست "بررسی وضعیت توسعه‌ای استان اردبیل و عدم تعادل‌های درون منطقه‌ای استان" با سخنرانی دکتر داود شایقی (رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل) و مهندس غلامرضا خوش‌نژاد (سرپرست معاونت برنامه‌ریزی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل) و با حضور اعضای گروه پژوهشی توسعه منطقه‌ای و با شرکت جمعی از کارشناسان و علاقه‌مندان، به‌ویژه از سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی دیگر استان‌ها در تاریخ ۱۹ شهریور ۱۴۰۱ به صورت آنلاین برگزار شد.

دکتر حسین نوری‌نیا

استان اردبیل در سال ۱۳۷۲ از استان آذربایجان شرقی جدا شد و در حال حاضر حدود ۱ میلیون و ۲۸۰ هزار نفر جمعیت دارد و ترکیب قومی آن عمدتاً شامل آذری‌ها، تالشی‌ها و تات‌ها می‌شود. جایگاه استان به لحاظ جغرافیایی واجد ظرفیتی بالقوه برای توسعه در بخش زراعی، دامداری، پرورش آبزیان و گردشگری است. استان دارای منابع آب پایدار و غنی، میانگین بارندگی بالا و دشت‌های وسیع و حاصلخیز است. دو نمونه کشت و صنعت مغان و پارس با توجه به ویژگی‌هایی که دارند این استان را به یکی از قطب‌های کشاورزی و دامپروری کشور تبدیل کرده‌اند. با اینکه استان حدود ۱,۱ درصد مساحت کشور را شامل می‌شود و حدود ۱,۶ درصد جمعیت کشور را دارد، توانسته است حدود ۴ درصد از تولید بخش کشاورزی کشور را در اختیار بگیرد. ولی در ایجاد صنایع تبدیلی بسیار ضعیف است. علاوه بر این، استان در شاخص‌های توسعه انسانی مانند امید به زندگی، دسترسی به آموزش و درآمد سرانه ناخالص ملی، جایگاه بالایی در کشور ندارد. همین امر، مهاجرت را در استان افزایش داده و رشد جمعیت استان را طی سال‌های ۹۰ تا ۹۵ به ۰,۳۴ درصد رسانده است. در این نشست درباره این شاخص‌ها و تفاوت آن‌ها در پهنه‌ها و مناطق استان بحث می‌شود.

دکتر داود شایقی

- استان اردبیل در سرشماری سال ۱۳۹۵، یک میلیون و ۲۷۰ هزار نفر جمعیت داشته است. در این دوران ۱۰ ساله یا ۲۰ ساله رشد جمعیت در استان اردبیل کاهش یافته ولی خوشبختانه منفی نشده است.
- نرخ مشارکت اقتصادی در استان ۴۴,۷ درصد و سهم اشتغال در بخش کشاورزی ۲۷,۵ درصد، در بخش صنعت ۲۵,۸ و در بخش خدمات ۴۶,۷ درصد است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۶۵ هزار نفر بیکار در استان سرشماری شده‌اند و نرخ بیکاری در آمار سال ۱۳۹۵، ۱۵,۲ درصد است.

**نرخ مشارکت
اقتصادی، سهم
اشتغال و نرخ
بیکاری در
جمعیت ۱۵ ساله و
پیش تر بر حسب
جنس**

جنس و استان	نرخ مشارکت اقتصادی	مرد و زن				
		سهم اشتغال در بخش		سهم اشتغال در بخش		
		عمومی	خصوصی	خدمات	صنعت	کشاورزی
کل کشور	40.4	15.8	84.2	51.9	33.6	14.5
اردبیل	44.7	14.5	85.5	46.7	25.8	27.5

جنس و استان	نرخ مشارکت اقتصادی	سهم اشتغال در بخش	سهم اشتغال در بخش	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ بیکاری	مرد				
						سهم اشتغال در بخش		سهم اشتغال در بخش		
						عمومی	خصوصی	خدمات	صنعت	کشاورزی
کل کشور	68.0	34.9	60.3	12.8	8.4	14.1	85.9	50.5	34.9	14.7
اردبیل	72.1	25.7	38.8	17.4	14.7	13.1	86.9	48.7	25.6	25.7

- اگر بتوانیم راه آهن اردبیل به پارس آباد را به پایان برسانیم، بهمنطقه ای ۳۰۰ میلیون نفری در آسیای میانه و حوزه قفقاز وصل می شویم که می تواند بازار خوبی برای تولیدات کشاورزی و صنعتی استان باشد. البته در صنعت خیلی وضعیت خوبی نداشته ایم.
- یکی از حوضه های آبریز استان اردبیل منطقه مغان است و دو کشت و صنعت پارس آباد و بيله سوار در این منطقه قرار دارند. این شهرستان بالای ۲۰۰ هزار نفر جمعیت دارد. اکنون در استان پیگیر سدی که ترکیه به دنبال احداث آن است، هستیم. احداث آن ممکن است برای سد ارس چالش ایجاد کند و بر استان های آذربایجان شرقی، غربی و اردبیل تاثیر بگذارد. امسال دو سد آگیری شد: ۱. سد عمارت، در حوزه مغان و شهرستان جرمی و ۲. سد جی بی، در حوزه شهرستان خلخال.
- در بحث راه ها، مشکل استان دو بانده شدن جاده ها بود که گام های مؤثری برداشته شد. مسیرهای ورودی اردبیل از سمت شمال منتهی به شهرستان های پارس آباد و مشکین شهر و از سمت جنوب، منتهی به جرمی و بيله سوار هستند. از سمت حیران هم اردبیل به استان گیلان و از سمت سرچم به اتوبان زنجان - تهران و زنجان - تبریز متصل است. اکنون خوشبختانه اردبیل از هر ۴ طرف ورودی به سمت خود شهر اردبیل، جاده دو بانده دارد.
- چشم اندازی که در آمایش استان اردبیل برای افق ۱۴۲۴ دیده شده، متناسب با تاریخ، فرهنگ و ساختار اقتصادی و سازمان بندی فضایی استان و با توجه به جایگاه ممتازی که استان اردبیل در سطح منطقه و کشور می تواند داشته باشد تدوین شده است. این چشم انداز دارای ویژگی های زیر است:
 ۱. اقتصاد متنوع، پویا و پایدار، در چارچوب بالفعل شدن سه خوشه ای کلان کشاورزی، گردشگری و صنایع خلاق، به عنوان پایگاه صادرات به کشورهای حوزه CIS متکی بر مشارکت استان های منطقه، جوامع محلی کارآفرین، خلاق و نوآور.
 ۲. عدالت اجتماعی، رفاه و کیفیت زندگی شایسته برای ساکنان استان.
 ۳. سازمان بندی فضایی متعادل مبتنی بر نقش و تخصص استان در منطقه، بر پایه توسعه نظام سکونت گاهی به صورت شبکه شهری چندمرکزی خوشه ای با رویکرد تثبیت مناطق کلان شهری، توسعه شهرهای کوچک و میانی، توسعه مکان های مرکزی، تقویت جمعیت پذیری و تقویت روستاهای مرکزی و مرزی.

پیشنهاداتی که در مطالعه آمایش تدوین شده عبارتند از:

۱. توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و ارتقای بهره‌وری انرژی‌های تجدیدناپذیر
۲. توسعه و تجهیز حمل‌ونقل ریلی و جاده‌ای و مناطق لجستیک تخصصی
۳. توسعه حمل‌ونقل چندوجهی و مدیریت یکپارچه بندر-پس‌کرانه
۴. ساماندهی کالبدی- فضایی سکونت‌گاه‌های شهری (برنامه توسعه کالبدی ویژه) و بازنگری ضوابط و کاربری اراضی مجموعه شهری اردبیل
۵. تحول الگوی توسعه شهرهای اکولوژیک و زیست‌پذیر و کشاورزی شهری
۶. ارتقای بهره‌وری منابع آب و خاک و مدیریت عرضه آب به ویژه در عرصه کشاورزی
۷. بهره‌گیری از الگوی کشت بازار محور، ارگانیک و سالم محصولات کشاورزی
۸. توسعه خوشه‌های ممتاز منطقه‌ای متناسب با نقشه خوشه‌های فعالیتی
۹. افزایش محصولات باغی و زراعی با تأکید بر محصولات دارای مزیت استان
۱۰. توسعه و گسترش مزارع و مجتمع‌های گلخانه‌ای در دیم‌زارهای کم‌بازده و خارج از توان اکولوژیک و سازمان‌دهی مجدد
۱۱. تحول الگوی نهادی کنترل و ارتقاء استانداردهای کیفی و شناسه‌دار کردن محصولات
۱۲. تکمیل زنجیره‌های ارزش و برندسازی محصولات کشاورزی
۱۳. توسعه پرورش و اصلاح دام و طیور، آبزیان، زنبورداری و مدیریت یکپارچه توزیع محصولات مرتبط

غلامرضا خوش‌نژاد

استان اردبیل به صورت کلی دارای ۴ دشت مناسب است که دشت‌های مغان در بالای استان، دشت اردبیل و مشکین در نوار مرکزی و دشت خلخال در جنوبی‌ترین قسمت استان واقع شده است. بر اساس سند آمایش، از استان اردبیل در بخش کشاورزی به عنوان قطب کشاورزی هوشمند یاد شده و این استان نقشی کلیدی در تولید محصولات کشاورزی راهبردی با اولویت گندم و جو و دانه‌های روغنی دارد. بر این اساس در بخش صنعت و کشاورزی اهداف زیر در نظر گرفته شده است:

کشاورزی:

۱. کانون خوشه ناب صنعتی دام و فرآورده‌های دامی
۲. مرکز تولید گیاهان دارویی
۳. مرکز ایجاد و توسعه زنجیره ارزش عسل
۴. حلقه هم‌پیوند ایجاد و توسعه زنجیره ارزش شتر.

صنعت:

۱. مرکز زنجیره تولید و فرآوری چوب و محصولات چوبی و کاغذی
۲. حلقه اصلی شبکه تولید و فرآوری چرم

بررسی وضعیت توسعه‌ی استان اردبیل و عدم تعادل های درون منطقه‌ای

۳. جایگاه ویژه در زنجیره بسته‌بندی مواد غذایی
۴. جایگاه برتر در صنایع تولیدات ساختمانی مرتبط با آب
۵. جایگاه اصلی تولید فرش و صنایع دستی و آثار فرهنگی در خوشه فرش شمال غرب
۶. حلقه اصلی تکمیل خوشه محصولات غذایی - آشامیدنی.

- استان اردبیل در بحث گردشگری کشور، جزء محور شمالی است که از شرقی‌ترین نقطه کشور شروع می‌شود و به غربی‌ترین نقطه کشور که آذربایجان است می‌پیوندد. اردبیل در این گستره جزء مهم‌ترین استان‌هاست و از لحاظ جاذبه‌های گردشگری طبیعی، تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی جزء قطب‌های گردشگری کشور است. طبق آمار رسمی، بین ۳ تا ۹ میلیون نفر گردشگر طی یک دوره ۱۰ ساله به استان وارد می‌شوند.
- سیر تحولات جمعیتی در طول تاریخ اردبیل همواره با رشد مثبت همراه بوده، اما این روند رشد جمعیت به پیروی از الگوی کشوری، روندی رو به کاهش داشته که به مهاجرت و باروری پایین برمی‌گردد. در روندهای مهاجرتی استان با یک الگوی داخلی مواجهیم که جمعیت در داخل استان به مرکز استان و شهر اردبیل می‌آیند و از خود استان هم به تهران و استان‌های شمالی کشور مهاجرت می‌کنند. روند مهاجرت نشان می‌دهد که در مناطقی که فعالیت اقتصادی در جریان است و درآمد اقتصادی بالاست، کم‌ترین مهاجرت را مشاهده می‌کنیم و در مناطقی که فعالیت‌های اقتصادی کمی دارد، جریان مهاجرت بیشتر بوده است. بیشترین جریان مهاجرت درونی استان به مرکز استان اردبیل و شهر پارس‌آباد (شمالی‌ترین شهر استان) قرار دارد.
- از نظر شاخص اشتغال و بیکاری با در نظر گرفتن سواد، می‌توان ملاحظه کرد که اردبیل بیشترین میزان بیکاران باسواد و نیز با تحصیلات عالی را دارد.

وضعیت سواد و بی‌سوادی بیکاران شهرستان‌های استان اردبیل

شرح	تعداد				نسبت			
	جمع بیکار	باسواد	تحصیلات عالی	بی‌سواد	نسبت باسوادان دارای تحصیلات عالی به کل	نسبت باسوادی	نسبت باسوادی	نسبت باسوادی
اردبیل	29,056	27,990	11,867	1,066	40.8	96.3	29.5	51.0
بيله سوار	2,789	2,689	1,025	100	36.8	96.4	2.8	4.4
خلخال	6,366	5,987	2,051	379	32.2	94.0	10.5	8.8
مشکين شهر	10,248	9,320	3,079	928	30.0	90.9	25.7	13.2
گرمی	3,129	2,950	890	179	28.4	94.3	5.0	3.8
پارس آباد	9,043	8,473	3,335	570	36.9	93.7	15.8	14.3
گوثر	817	787	240	30	29.4	96.3	0.8	1.0
نمین	2,724	2,537	599	187	22.0	93.1	5.2	2.6
نیر	267	258	102	9	38.2	96.6	0.2	0.4
سرعین	1,011	846	97	165	9.6	83.7	4.6	0.4
استان	65,450	61,837	23,285	3,613	35.6	94.5	100	100

- در بحث شاخص توسعه انسانی، استان اردبیل در رتبه ۲۰ واقع شده است و شاخص توسعه انسانی با میانگین کشوری آن‌چنان تفاوتی ندارد. وضعیت سرمایه اجتماعی استان نشان می‌دهد که استان اردبیل در اغلب شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بالاتر از شاخص‌های کشوری قرار دارد که نشان دهنده این است که استان اردبیل به لحاظ ترکیب جمعیتی و خواست جمعیتی جزء استان‌هایی است که قابلیت و پتانسیل زیادی برای توسعه دارد و منابع انسانی توسعه در استان اردبیل موجود است.
- GDP استان طی ۱۰ سال گذشته همواره رشد داشته است، اما عدم تعادل‌های درون منطقه‌ای باعث شده که فاصله میان مرکز با مناطق دیگر زیاد شود که البته این پدیده در کل کشور دیده می‌شود و مختص به این استان نیست. بخش معدن با اینکه پتانسیلی بالقوه در مرکز استان و نوار مرکزی و جنوبی به لحاظ تعداد و ارزش معادن وجود دارد، کمترین سهم را در GDP استان دارد. بخش خدمات که گردشگری هم جزء آن است بیشترین ارزش افزوده را تولید می‌کند. شهرستان اردبیل بالای ۵۰ درصد از ارزش افزوده تولیدی استان را دارد و بعد از آن شهرستان‌های پارس‌آباد، مشکین‌شهر و بیله سوار قرار دارند که در آن‌ها فعالیت‌های گسترده کشاورزی جریان دارد.

نرخ مشارکت اقتصادی، سهم اشتغال و نرخ بیکاری در جمعیت ۱۵ ساله و بیش‌تر

نرخ بیکاری	مرد و زن					نرخ مشارکت اقتصادی	جنس و استان
	سهم اشتغال در بخش		سهم اشتغال در بخش				
	عمومی	خصوصی	خدمات	صنعت	کشاورزی		
9.4	15.8	84.2	51.9	33.6	14.5	40.4	کل کشور
14.0	14.5	85.5	46.7	25.8	27.5	44.7	اردبیل

- استان دارای دو گمرک فعال است که استان اردبیل را با جمهوری آذربایجان و از آنجا با کشورهای منطقه قفقاز و روسیه مرتبط می‌کند. گمرک بیله سوار در استان اردبیل واقع شده و گمرک نخجوان یا جلفا در منطقه آذربایجان شرقی است. قرار است در آینده نزدیک راه‌آهن سرچم به اردبیل بعد از اتمام ادامه یابد که از اردبیل تا پارس‌آباد و از آنجا به بعد هم از طریق زمینی ادامه پیدا خواهد کرد. امید داریم به صورت خط ریلی با جمهوری آذربایجان و کشورهای قفقاز و روسیه و کشورهای اروپایی ارتباط داشته باشیم که با تحقق این امر صادرات و واردات محصولات از این استان قطعاً رشد فراوانی خواهد داشت.
- استان اردبیل در منطقه‌ای قرار گرفته است که علاوه بر استفاده از پتانسیل‌های داخل استان، می‌تواند با قرار گرفتن در زنجیره ارزش با استان‌های هم‌جوار، از قابلیت‌ها و پتانسیل‌هایش در زنجیره‌های تولید صنعتی استفاده کند.
- از جمله چالش‌های فراروی استان، بحث پهنه‌بندی مخاطرات طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که نشان‌دهنده مشکل برنامه‌ریزی به صورت تاریخی در کشور است. توجه زیاد به یک منطقه، یک شهر و یا یک استان باعث محرومیت و عدم تعادل در استان‌ها و بخش‌های دیگر می‌شود. چالش‌های توسعه استان شامل تراکم جمعیت در پهنه‌های وسیع است. اردبیل بیشترین تراکم را در مرکز و شمال استان دارد. کم‌ترین میزان مهاجرت در شمال استان و بیشترین در جنوب استان است که از قضا کم تراکم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی هم در این مناطق است. جمعیت روستایی از ۵۱ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۳۲ درصد کاهش یافته است.

بررسی وضعیت توسعه‌ای استان اردبیل و عدم تعادل های درون منطقه‌ای

○ یکی دیگر از مشکلات این است که با اینکه استان اردبیل قطب تولیدات کشاورزی، باغی و فراورده‌های دامی است، شاهد وجود کمترین واحدهای صنایع تبدیلی مرتبط با این بخش‌ها در استان هستیم.